

розробці окремих методик розслідування конкретних видів злочинів [2, с. 194-199]. Слід вказати, що у вітчизняних підручниках з криміналістики тактична операція розглядається як один із засобів криміналістичної тактики [3, с. 145; 4, с. 247; 5, с. 245; 6, с. 224; 7, с. 305-306]. Відповідно в ідеї щодо віднесення тактичної операції до категорій криміналістичної методики хоч і є певна логіка, але слід погодитися із тим, що усі тактичні засоби в принципі набувають конкретики у застосуванні саме в рамках положень окремих криміналістичних методик розслідування певних видів чи груп злочинів. При цьому розробка їх здійснюється в рамках положень розділу криміналістичної тактики, що повністю відповідає їх природі.

В.М. Шевчук визначає тактичну операцію як комплекс узгоджених між собою однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних і превентивних заходів, спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання розслідування в даній слідчій ситуації, яке не може бути вирішено окремими або навіть декількома діями (заходами), і проведених за єдиним планом правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого [8, с. 54]. Вчений є прибічником підходу щодо необхідності розроблення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій [9, с. 210]. Такі ідеї є закономірними у контексті розвитку наукового теоретичного знання про категорії криміналістичної науки та свідчать про їх практичну значущість в рамках діяльності з розкриття та розслідування злочинів.

1. Карабанов Д.О. Поняття тактичної операції як комплексного криміналістичного засобу. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 200–207.
2. Шепітько В.М. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* 2007. Вип. 14. С. 194-199.
3. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
4. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т.В.Варфоломеева, В.Г.Гончаренко, В.І.Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
5. Криміналістика: підручник. / За ред. В.В. Тіщенко. Стереотипне видання. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
6. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
7. Криміналістика: підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
8. Шевчук В.М. Формування тактичних операцій у криміналістиці: актуальні проблеми сьогодення. *Криміналістика: традиції, новачі, перспективи : добірка наук. пр.* Харків: Право, 2020. С. 151-157.
9. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

Денис ІГНАТЬЄВ

аспірант кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0004-0092-4200>

ЗАХИСТ СУДАМИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ШЛЯХОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» в Україні введено воєнний стан, який в подальшому неодноразово продовжувався [1].

Внаслідок військової агресії росії проти України була тимчасово окупована частина території нашої держави. Вказане призвело до збільшення злочинів, передбачених ст. 111 (державна зрада) та ст. 111-1 (колабораційна діяльність) Кримінального кодексу України (далі – КК України), у скоєнні яких підозрюються/обвинувачуються громадяни України [2].

З початку введення воєнного стану по цей час в провадження Новомосковського

міськрайонного суду Дніпропетровської області надійшло: 31 кримінальне провадження за ст. 111 КК України; 89 кримінальних проваджень за ст. 111-1 КК України. У більшості цих проваджень обвинувачені не беруть участі в розгляді справи, оскільки знаходяться на тимчасово окупованій території України.

Перебування обвинувачених на окупованій території тягне за собою вирішення судом питання належного повідомлення обвинуваченого про судову справу щодо нього та в подальшому вирішення питання розгляду судової справи за відсутності обвинуваченого.

Частиною 2 статті 314 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що підготовче судове засідання відбувається за обов'язковою участю обвинуваченого, але в цій же частині закріплено виняток із загального правила, а саме підготовче судове засідання без обвинуваченого провести можна у разі здійснення щодо нього спеціального досудового розслідування [3].

У тих кримінальних провадженнях, в яких підозрюваний перебуває на окупованій території, здійснюється спеціальне досудове розслідування.

Під час судового провадження суд зобов'язаний викликати всіх учасників кримінального провадження, в тому числі й обвинуваченого.

Способи виклику учасників визначені в ч. 1 ст. 135 КПК України. Такими способами є вручення повісток про виклик надсиланням поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

При цьому частиною 8 статті 135 КПК України закріплена спеціальна норма, яка регламентує виклик осіб, які перебувають на окупованій території. Щодо таких осіб, виклик можна здійснити розмістивши повістки про виклик в засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. Після даних публікації особа вважається належним чином повідомлена про виклик.

При цьому, як закріплено в ч. 5 ст. 139 КПК України, якщо особа, яка перебуває на окупованій території, двічі не прибула до суду, то вона є такою, що ухиляється від явки до суду. Вказаний факт є підставою для здійснення спеціального судового провадження, тобто для розгляду справи за відсутності обвинуваченого (*in absentia*).

Спрощений виклик обвинуваченого шляхом публікацій повісток про виклик та в подальшому розгляд справи за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) беззаперечно прискорює розгляд справ цієї категорії.

Водночас вирішуючи питання щодо розгляду справи без обвинувачених (*in absentia*), спочатку необхідно з'ясувати, чи відповідає застосований державою порядок виклику до суду обвинувачених, які перебувають на окупованій території, та розгляд справи без обвинувачених (*in absentia*) вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [4].

Питання щодо розгляду справ без обвинувачених висвітлені Європейським судом з прав людини (далі – Суд; ЄСПЛ) в рішеннях у справах «COLOZZA проти ІТАЛІЇ» (рішення від 12 лютого 1985 р.), «SOMOGYI проти ІТАЛІЇ» (рішення від 18 травня 2004 р.), «SEJDOVIC проти ІТАЛІЇ» (рішення від 1 березня 2006 р.) [5; 6; 7].

У зазначених рішеннях Суд звертав увагу на те, що перш ніж розглядати справу без обвинуваченого, судам треба перевірити факт обізнаності особи про наявне щодо нього кримінальне провадження. Розгляд справи без наявності доказів вказаної обізнаності ЄСПЛ вважає порушення гарантованого ст. 6 Конвенції права на справедливий суд.

Частиною 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч. 5 ст. 9 КПК України встановлено, що Конвенція застосовується, а практика Суду враховується судами України як джерело права [8].

Отже висновки Суду, які містяться, зокрема, у вищевказаних рішеннях Суду, повинні враховуватися судами України.

Відповідно до спеціального порядку виклику обвинуваченого, зазначеного в ч. 8 ст. 135 КПК України, особи, які перебувають на окупованій території, вважаються належним чином викликані в судові засідання після публікації повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

У разі не прибуття в судові засідання двічі вважається, що обвинувачений ухиляється від явки до суду, а тому можна справу розглядати за його відсутністю.

Отже, чинним кримінальним процесуальним законом встановлений алгоритм дій суду, які треба виконати для ухвалення рішення про розгляд кримінального провадження без

обвинуваченого (*in absentia*): встановити наявність пред'явленого обвинувачення (в тому числі і за ст. 111, 111-1 КК України); встановити перебування обвинуваченого на окупованій території; викликати обвинуваченого, опублікувавши повістку про судовий виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора; встановити факт неприбуття обвинуваченого на виклик до суду більше ніж двічі (тобто його ухилення від явки до суду).

Але чи є закріплений в ч. 8 ст. 135, ч. 5 ст. 139 КПК України захід, який вжитий державою, ефективним в розумінні ст. 6 Конвенції та чи досягає він результату, визначеному в цій статті Конвенції?

Із закріпленої в ч. 8 ст. 135 КПК України норми права вбачається, що зокрема, обвинувачений, який перебуває на окупованій території може викликатися до суду в спрощеному порядку – шляхом розміщення повісток про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

При цьому вказана норма пов'язує визначення моменту належного повідомлення обвинуваченого про виклик до суду лише з фактом публікації відповідних оголошень.

Як зазначено у вищезазначених рішеннях Суду, набуття особою статусу втікача само собою не є підставою для розгляду справи без такої особи. Матеріали судової справи обов'язково повинні містити докази обізнаності особи про кримінальне провадження щодо неї, а також докази того, що особа відмовилася від свого права брати участь у судовому засіданні.

На нашу думку, очевидним є те, що спосіб виклику обвинуваченого в судові засідання шляхом розміщення повісток про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора суперечить прецедентній практиці Суду. Само собою знаходження особи на окупованій території не є безумовною підставою для спрощеного виклику обвинуваченого до суду, і тим більше, для розгляду справу без обвинуваченого (*in absentia*).

Пов'язувати момент належного повідомлення обвинуваченого з днем розміщення оголошень також, на нашу думку, суперечить прецедентній практиці Суду. Очевидно, що розміщення публікацій про судовий виклик беззаперечно не підтверджує ознайомлення обвинуваченого з цими оголошеннями.

Отже, закріплений в ч. 8 ст. 135, ч. 5 ст. 139 КПК України захід не досягає результату, визначеному в ст. 6 Конвенції, оскільки не доводить факту відмови обвинуваченого від права брати участь у судовому засіданні та захищати себе самостійно.

Розгляд кримінальних проваджень за відсутності обвинувачених (*in absentia*), де обвинувачені викликалися до суду лише в порядку, передбаченому ч. 8 ст. 135 КПК України, є порушенням ст. 6 Конвенції. Вказане порушення Конвенції дає право засудженим вимагати справедливої сатисфакції в Суді. З метою зменшення ризику звернення таких засуджених до Суду судам України треба перевіряти наявність у матеріалах справи доказів обізнаності обвинуваченого про наявне щодо нього кримінальне провадження і в разі відсутності таких доказів вживати заходи для належного повідомлення особи.

Верховний Суд у своїх постановках надав оцінку способам належного повідомлення обвинуваченого про його кримінальне провадження. Верховний Суд вказав, що розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) без належного його повідомлення про розгляд справи є істотним порушенням норм кримінального процесуального права.

У постанові від 13 червня 2019 р. у справі № 607/9498/16-к Верховний Суд зазначив, що ключове значення для розгляду кримінального провадження без обвинуваченого відіграє обізнаність обвинуваченого про наявне щодо нього кримінальне провадження [9].

У постанові від 04 листопада 2021 року у справі № 326/1385/18 Верховний Суд дійшов висновку, що у цій справі обвинувачений належним чином повідомлений про справу щодо нього. Такими доказами Верховний Суд вважав: розміщення повісток на сайті; направлення поштою повідомлення про підозру та повісток за місцем знаходження особи; вручення повідомлення про підозру та повістки про виклик для передачі підозрюваному: захиснику, першому заступнику голови міської ради, голові ОСББ та свідку (який постійно спілкується з підозрюваним); показання допитаного свідка; направлення процесуальних документів за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний (що на думку Верховного Суду є додатковим заходом, який не підміняє собою заходи, визначені КПК України, а доповнювали їх) [10].

У постанові від 10 березня 2020 р. у справі № 242/3982/16-к Верховний Суд належними доказами обізнаності обвинуваченого про наявне кримінальне провадження щодо нього вважав: направлення на адресу проживання та роботи підозрюваного поштою повідомлення про підозру та повістку про виклик на допит до прокуратури; повідомлення про підозру шляхом направлення його до генерального консульства рф у м. Харкові щодо забезпечення відповідних заходів; направлення на адресу компетентних органів російської федерації запиту щодо надання міжнародної правової допомоги по кримінальному провадженню; здійснення дзвінка на номер телефону приймальні підозрюваного з метою вручення повідомлення про підозру [11].

Під час вирішення питання розгляду кримінального провадження без обвинуваченого (in absentia) необхідно: встановити наявність пред'явленого особі обвинувачення, зокрема за ст. 111, 111-1 КК України; встановити факт перебування обвинуваченого на окупованій території; розмістити повістки про виклик до суду обвинуваченого у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора; перевірити наявність доказів щодо обізнаності обвинуваченого про наявне відносно нього кримінальне провадження; встановити факт ухилення обвинуваченого від явки до суду (неприбуття на виклик суду більше ніж двічі).

На нашу думку, захід, вжитий державою та визначений в ч. 8 ст. 135, ч. 5 ст. 139 КПК України, який передбачає виклик обвинуваченого до суду тільки шляхом розміщення відповідних публікацій у засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора не є підтвердженням обізнаності обвинуваченого про кримінальне провадження. Отже, цей захід не досягає результату, передбаченому в ст. 6 Конвенції – обвинувачений відмовився від права бути присутнім в судовому засіданні та захищати себе самостійно. Розгляд справи без обвинуваченого (in absentia) за наявності виклику обвинуваченого лише оголошеннями є порушенням ст. 6 Конвенції та може призвести до стягнення Судом з держави справедливої сатисфакції, що ставить під загрозу національну безпеку України; 3) в разі вирішення питання щодо розгляду справи без обвинуваченого особливу увагу судам треба приділяти перевірці належного повідомлення обвинуваченого про наявне щодо нього кримінальне провадження. Доказами обізнаності обвинуваченого можуть бути будь-які докази, які прямо підтверджують вказану обставину, а саме: показання свідків, направлення повісток про виклик до суду обвинуваченому на: його особисту електронну пошту, електронну пошту його місця роботи; на месенджер номера телефону, яким користувався обвинувачений; публікація в засобах масової інформації висловлювання обвинуваченим думки щодо пред'явленого йому обвинувачення тощо.

Отже, на нашу думку, шляхом дотримання прав обвинуваченого, передбачених ст. 6 Конвенції (зокрема прав брати участь у судових засіданнях, захищати себе особисто) судами забезпечується право обвинувачених на справедливий суд. Вказане унеможливило стягнення Судом з держави справедливої сатисфакції, тим самим забезпечується національна безпека України.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341- III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Справа «COLOZZA проти Італії»: рішення від 12 лютого 1985 р. Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57462%22%7D>.

6. Справа «SOMOGYI проти Італії»: рішення від 18 травня 2004 р. Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-61762%22%7D>.

7. Справа «SEJDOVIC проти Італії»: рішення від 1 березня 2006 р. Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-72629%22%7D>.

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

9. Постанова від 13 червня 2019 р. Верховний Суд. Справа № 607/9498/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>.

10. Постанова від 04 листопада 2021 р. Верховний Суд. Справа № 326/1385/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100299>.

11. Постанова від 15 жовтня 2019 р. Верховний Суд. Справа № 242/3982/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85238626>.